

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XXII. 1935.

AMSTERDAM

P. A. HEMERIJCK

(A. T. KLEEREKOOPER)

1935.

**De Toegangspenning
tot den
Amsterdamschen Schouwburg.**

De *Catalogus der Historische Tentoonstelling Amsterdam 1925* noemde onder No. 694 den toegangspenning tot den Amsterdamschen Schouwburg ten name van J. JACOBSZ. HINLOOPEN 1651 ¹⁾ een werk van JOHAN LUTMA.

Deze penning, alsmede de hierboven afgebeelde ten name van ARNOUT DE RAET 1662 ²⁾, werden in den *Catalogus der Zilver Tentoonstelling te Leiden 1935* andermaal als van de hand van dien voornamen zilversmid vermeld.

Ik beschrijf laatstgemelden penning aldus:

Voorzijde: De bijenkorf met in- en uitvliegende bijen omringd door bloeienden eglantier, daarboven (gegraveerd) SCHOUBURGH, daaronder (gegraveerd) D'YVER – in liefd' Bloeyend – MDCXXXVII.

Keerzijde: Het Amsterdamsche wapen, daaronder (gegraveerd) Arnout – de Raet – 1662.

Vz. en Kz.: lofwerk.

Ovaal, gegoten. Zilver, 33 Gram. 35 × 45 m.M.

Geheel cf. het bij VAN LOON II ³⁾, pag. 500, afgebeelde

exemplaar, dat ten name van JACOB VAN DER POEL (1662) staat en thans berust in het Kon. Penningkabinet.

Het hier afgebeelde exemplaar is terug te vinden onder No. 498 van den veilingcatalogus D. C. MEYER JR. (1910) en onder No. 760 van den veilingcatalogus J. A. VÖLCKER (1888).

VAN LOON heeft het doel van deze penningen beschreven. In 1637 was na de op gezag van Burgemeesteren tot stand gekomen fusie der Rederijerskamers „De bloeyende Eglentier” (met de zinspreuk „In Liefde bloeyende”) en de „Duytsche Academie” (met de zinspreuk „Yver”) de naar de plannen van JACOB VAN CAMPEN gebouwde Schouwburg aan de Keizersgracht op 2den Kerstdag ingewijd ⁴). De nieuwe Kamer — zinspreuken en blazoenen ineen-gesmolten, gelijk de penning doet zien — bespeelde nu het nieuwe gebouw, dat toevertrouwd was aan de zorg van zes Regenten, door Burgemeesters benoemd; de opbrengst van den schouwburg kwam ten goede aan het Weeshuis en het Oude-Mannenhuis, wier regenten de bouwkosten voor $\frac{2}{3}$; en $\frac{1}{3}$; op zich genomen hadden ⁵). Ieder der opzichters nu, zegt VAN LOON ⁶), „werd bij 't aanvaarden van den dienst met een zilveren penning vereerd, met de macht het aan hun bekenden te mogen uitleenen, om zonder geld te geven te worden ingelaten”.

Noch Worp, noch WYBRANDS ⁷) laten zich uit over het doel van deze penningen, over welker gebruik ik ook geen stukken in het Archief heb kunnen aantreffen ⁸). Er is wel geen reden, om te twijfelen aan de juistheid van hetgeen VAN LOON mededeelt, doch stellig zijn ook andere lieden, dan juist de Schouwburgregenten, in het bezit van zulk een penning gesteld. Bekend zijn o.a. de penningen der schouwburg-regenten: GERRIT DOMINIKUS (1645) ⁹), JACOB V. D. POEL (1662) ¹⁰), CORNELIS DE VRIES (1663) ¹¹), LAMBERT PARS (z. j.) ¹²), doch de hier genoemde HINLOOPEN EN DE RAET behoorden niet tot de eigenlijke regenten van

den Schouwburg, van wie een naamlijst (1637—1681) bij WIJBRANDS te vinden is ¹³). Kregen dus de schouwburg-regenten den penning in het jaar van hun optreden, hetgeen aan de hand van die lijst blijkt, HINLOOPEN kreeg den zijne in 1651, toen hij regent van het Burger Weeshuis ¹⁴), DE RAET toen hij in 1662 regent van het Oude Mannen- en Vrouwenhuis werd ¹⁵).

Zoo verwierven dus nog wel anderen dan de eigenlijke regenten op deze wijze vrijen toegang tot den Schouwburg; immers hebben ook in 1678 Burgemeesters gemeend, misbruiken op dit gebied te moeten keeren ¹⁶).

Ondanks de uitbreiding buiten den eigenlijken kring der regenten moet het aantal penningen toch wel gering geweest zijn. Bezieet men de regentenlijsten, dan bemerkt men, dat jaar in, jaar uit, dezelfde zes namen daarop voorkomen, hetgeen dus de behoefte aan penningen beperkte ¹⁷).

In de *Boecken van Ontfangh en Uytgift van den Schouburg* (Archief Burg. Weeshuis, 425, Gem. Oud Archief te Amsterdam), welk register in 1638 begint en tot 1651 met zijn gespecificeerde rekeningen een rijke bron is, vindt men tot dat laatste jaar telkens geboekt uitgaven wegens penningen. Na 1651 is er over penningen niets meer te vinden.

Er is daar sprake van penningen, kamerpenningen, schouwburgpenningen, nieuwjaarspenningen en prijspenningen. WOPF, melding makende van het feit, dat de dichters, die hun stukken aan den Schouwburg afstonden, geen honorarium kregen, acht het niet onmogelijk, dat penningen aan de dichters vereerd werden als een soort eeremetaal, dat tevens diende als vrijbiljet, zooals dat vroeger werd ter hand gesteld aan de eereleden van de Kamer „In Liefde bloeyende” ¹⁸).

In de *Boecken* vond ik de navolgende posten vermeld, welke betrekking hebben op penningen:

23 Febr. 1638	— betaelt voor vijf penninghen voort maken en namenschrijven	f 3.5.-.
16 October 1638	— aen GIDION MARTENS voor 12 silvere camerpenningen	f 10.0.0.
24 October 1639	— AERT LEMS voor silvere camerpenninge	f 12.-.-.
8 November 1640	— Aen silvere camerpenningen	f 6.-.-.
16 September 1641	— Kamerpenningen	f 19.14.8.
10 November 1641	— Kamerpenningen	f 2.1.-.
Maart 1642	— GIDEON MARTENS voor een kamerpenning	f 1.6.8.
idem	— GIDEON MARTENS voor kamerpenningen	f 5.6.-.
14 Maart 1641	— GIDEON MARTENS voor kamerpenningen	f 2.5.-.
24 October 1642	— Schouburghpenningen	f 6.16.-.
Jan. 1643	— GIDEON MARTENS voor een penning	f 1.2.-.
7 November 1643	— JAN LUTMAER vor camerpenninghen	f 43.6.12.
29 April 1645	— aen JAN LUTMA voor 5 penningen	f 16.17.-.
20 July 1645	— betaelt aan GIDEON MARTENS voor maecken van pen.	f 19.16.8.
25 October 1646	— Aen GIDEON MARTENS voor penningen	f 53.7.12.
23 July 1648	— betaelt ande Silversmit voor 't maken van camerpen.	f 37.-.-.
24 Dec. 1648	— voor drie silvere prijspenninghen	f 10.18.-.
8 April 1649	— aan KASPER VINKEL voor 3 penninghen	f 2.12.-.

30 Aug. 1649	— betaalt een rekening aan JELMER en AALTJE VINKELS van peninghe maken voor de Schouburg <i>f</i> 27.8.—.
25 Oct. 1649	— Aan AALTJE VINKELS voor een kamerpening <i>f</i> 1.7.—.
18 Nov. 1649	— betaelt VINKELS voor twee peninghen <i>f</i> 2.9.—.
22 Sept. 1650	— KASPER VENKEL betaalt voor vier kamerpeningen geleverd aan KORNELIS EGGERIS ¹⁹⁾ <i>f</i> 13.13.—.
13 Jan. 1651	— betaalt voor drie NUWEJAARPENING <i>f</i> 6.14.—.
26 Jan. 1651	— betaalt aan KASPER VINKEL voor een pening <i>f</i> 1.9.—.
2 Martius 1651	— Aan KASPER VINKEL voor twee kamerpeninghen voor silver en maken <i>f</i> 2.13.—.

Omtrent de hier voorkomende namen vond ik, dat GIDEON MARTENS (JACQUESZONE) goudsmid was (27 jaar in 1609, woont in de Engelsche Kerkstraat, leeft in 1635 — 53 jaar) ²⁰⁾. Hij wordt bij VOET ²¹⁾ niet vermeld en komt niet voor als regent van den schouwburg. Daarentegen is KASPER VINKEL, wiens beroep ik niet kon naspeuren, evenmin als dat van AERT LEMS, van 1641—1644, van 1645—1648 en van 1649—1652 regent. KASPER ISAACK VINCKEL (van Schoonoort) trouwt op 20 Juli 1634 met AALTJE MARTENS van Amsterdam, dochter van GIDEON MARTENS en AALTJEN ZEVENBERGEN, woont op het Kerkhof. Zooals hij en AALTJE VINKELS in voormelde posten voorkomen, zou men wel zeggen, dat beiden in het goudsmidsvak werkzaam waren.

Van stellig het meeste belang zijn de beide posten, welke den naam LUTMA inhouden en zij leken mij deze publicatie waard.

Niet, dat te voren getwijfeld kon worden, of schouw-

burgpenningen, als de afgebeelde, waren van de hand van JAN LUTMA den Oude († 1669)²²⁾; op stilistische gronden kon men dit immers reeds lang met zekerheid aannemen: een enkele blik in de modelboekjes voor goudsmeden, gegraveerd naar ontwerpen van den ouden LUTMA: „*Veelderhande Nieuwe Compartemente, Geteekent door JOHANNES LUTMA de oude tot Amsterdam A^o 1653*”, „*Eenige nieuwe Compartementen, Verscheyden Snakerijen (1654)*”, leert ons den penning — aan de hand van de modelcartouches met het bekende knor-ornament en de kwabmotieven als randversiering — toe te schrijven aan dezen grooten Meester, tijdgenoot van REMBRANDT en VONDEL.

Wij kunnen nu aan de hand van de rekeningen den penning op het jaar 1643 in zijn oeuvre plaatsen en alzoo een steentje bijdragen tot de kennis van dezen zilversmid, wiens persoonlijkheid en werk nog steeds niet, hem waardig, onderzocht en beschreven is.

Eischte men voor den Amsterdamschen Schouwburg dus wel den grootsten bouwmeester van dien tijd, JACOB VAN CAMPEN, op: het vervaardigen van den toegangspenning, zes jaren na den bouw, liet men evenmin over aan een willekeurig ambachtsman, in de vereering voor wien REMBRANDT en VONDEL²³⁾ voor elkaar niet onderdeden en die in dezen kleinen penning een monumentje schiep van lijnenspel en vormuitdrukking, verwezenlijking van wat hij in ontwerp-teekeningen het ambacht tot voorbeeld gesteld had.

Mr. ERNST POLAK.

Rotterdam, Sept. 1935.

Noten.

- 1) In het bezit van den Heer A. O. VAN KERKWIJK te 's-Gravenhage.
- 2) Mijn verzameling.
- 3) *Beschrijving der Nederlandsche Historiepenningen*, 's-Gravenhage, 1726.
- 4) Dr. J. A. WORP, *Geschiedenis van den Amsterdamschen Schouwburg 1496—1772*, Amsterdam 1920, pag. 79 e.v.
- 5) WORP, t.a.p. pag. 79.
- 6) VAN LOON, t.a.p. pag. 500.
- 7) C. N. WIJBRANDS, *Het Amsterdamsche Tooneel van 1617—1772*, Utrecht, 1873.
- 8) Bij den brand van den Schouwburg in 1772 zijn vele bescheiden verloren gegaan.
- 9) Rijksmuseum, Collectie VAN GELDER.
- 10) Kon. Penningkabinet.
- 11) Catalogus VÖLCKER, No. 2549.
- 12) Catalogus D. C. MEYER JR., No. 502, aldaar ten onrechte op naam van LAMBERT BEES en in Catalogus VÖLCKER, No. 762, ten onrechte op naam van LAMBERT PERS. In 1640 werd LAMBERT PARS regent van den Schouwburg.
- 13) Bijlage D aldaar.
- 14) JACOB JACOBSZ. HINLOOPEN, lakenverkooper; zie JOHAN E. ELIAS, *De Vroedschap van Amsterdam*, 1578—1795, Haarlem 1905, Deel I, pag. 507.
- 15) Amst. Archief. Zie ook JAN VOS, *Alle de Gedichten*, Amsterdam, 1726, Deel I, pag. 174.
- 16) WIJBRANDS, Bijlage M.
- 17) De Gemeente Amsterdam bezit van dezen penning een oningevuld exemplaar.
- 18) WIJBRANDS, t.a.p. pag. 99.
- 19) KORNELIS EGGERS, pasteibakker, is slechts 1 jaar (1650—1651) regent.
- 20) Amst. Archief.
- 21) *Merken van Amsterdamsche Goud- en Zilversmeden*, 's-Gravenhage, 1912.
- 22) Over hem: CORN. HOFSTEDÉ DE GROOT in *Gron. Volksalmanak* 1895.
- 23) VONDEL'S grafschrift op LUTMA, die eind Januari 1669 stierf,
LUTMA, die de Fenix was
Rust hier entlyk in ziju asch,
Afgezweeft op goude schachten
Van doorluchtige gedachten
Naar de starren, boven 't zwerk.
Houwt een' Fenix op den zerk.
doet denken aan REMBRANDT'S Vogel Phoenix (1658), waarover
F. SCHMIDT DEGENER in *Oud Holland*, 1925, pag. 191.